

Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın Seçim Yolu İle Almış Olduğu Görevler¹⁰

Nermin GÜMÜŞALAN

Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz: Milli Mücadele dönemi içerisinde yapılan çalışmalarda dikkatimizi çeken en önemli noktalardan birisi de Mustafa Kemal Paşa'nın hem kongreler döneminde hem de meclisin açılışından sonraki dönemlerde millet üzerinde oluşturduğu mutlak güvendir. Bu güveni nasıl sağladığı ve Milli Mücadele'nin lideri olduğu konusu ise oldukça ilgi çekicidir. Çoğu kesimlerin düşündüğünün aksine Mustafa Kemal Paşa'nın elde etmiş olduğu bu görevler zorla ya da tepeden inme değil seçim yolu ile olmuştur. Biz de bu çalışmada Mustafa Kemal Paşa'nın seçim yoluyla almış olduğu görevleri, kongreler döneminden başlayarak, Milli Mücadele dönemi ve sonrası başlıkları altında ele alıp kronolojik bir sıra eşliğinde vermeye çalıştık.

Mustafa Kemal Paşa'nın seçim yolu ile elde etmiş olduğu adı geçen görevleri; Heyet-i Faale Başkanlığı, Erzurum Milli Kongre Başkanlığı, Heyet-i Temsiliye Başkanlığı, Sivas Kongresi Başkanlığı, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, İcra Vekilleri Başkanlığı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanlığı, Başkomutanlık Görevi, Halk Fırkası Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı başlıkları altında toplanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu.

The Posts Undertaken By Mustafa Kemal Pasha Through Elections During and After the National Struggle Period

Abstract : One of the most important facts attracting our attention in the performances throughout the National Struggle period is the exact confidence of the Nation to Mustafa Kemal Pasha both during the congresses period and after the opening of the Grand National Assembly. The issue of how he maintained this confidence and became the leader of National Struggle is also worth consideration. The posts born by Mustafa Kemal Pasha were given to him through elections but not forcefully or imperatively unlike the thoughts of many parties. We tried to gather and summarize the posts undertaken by Mustafa Kemal Pasha through elections in a chronological fashion starting from the congresses period and evaluating under the headings of National Struggle Period and thereafter in this study.

---

¹⁰Bu çalışma doktora döneminde seminer ödevi olarak hazırlanmış olup araştırma eserlerle desteklenip geliştirilerek makaleye dönüştürülmüştür.

The mentioned posts undertaken by Mustafa Kemal Pasha through elections are compiled under the headings of; Head of Heyet-i Faale, Presidence of Erzurum National Congress, Head of Heyet-i Temsiliye, Presidence of Sivas Congress, Presidence of Grand National Assembly, Head of Performance Representatives, Head of Anatolia and Rumelia Müdafaa-i Hukuk Group, Commander-in-Chief, Head of People's Party and Presidence of Turkey.

Key Words: Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, Erzurum Congress, Sivas Congress, Anatolia and Rumelia Müdafaa-i Hukuk Group.

GİRİŞ

Mustafa Kemal, XIX. yüzyılın çalkantılı yıllarında, ülke içindeki farklı unsurların bağımsızlık isteğiyle Türklere ve birbirlerine karşı savaştıkları mücadeleli bir dönemde, 1881 yılında dünyaya gelmiştir. (Mango, 2009: 22) O, önce mahalle mektebine, daha sonra Şemsi Efendi özel okuluna gönderilmiş, askerliğe olan merakı ise küçük yaşlarda kendini göstermiştir. Ailesinin tüm itirazlarına rağmen Askeri Rüştiye'ye kaydını yaptıran Mustafa Kemal böylece hayatındaki dönüm noktalarından birisi için ilk adımı atmıştır (Atay,1984: 19).

13 Mart 1899 yılında İstanbul Harbiye Okulu'nun piyade sınıfına girmeye hak kazanan Mustafa Kemal'in, bu süreçte yavaş yavaş düşünceleri şekillenmeye başlamış ve ilgilendiği konular askerlik üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir taraftan Fransızcasını geliştirip bu dille yazılmış kitap ve dergileri okumaya çalışmış (Kinross, 2002: 30) , diğer taraftan da yakın bir ihtilalin öncüleri olarak bilinen Namık Kemal ve bazı şairlerin eserlerini okuyarak bilgisini genişletmeye gayret etmiştir.

1902 yılında Teğmen olarak Kurmay Okuluna geçen Mustafa Kemal'in matematik ve şiire duyduğu ilgi o senelerde, yerini tarih konusuna bırakmış ve çağın getirmiş olduğu halkçı düşünceler onu da etkisi altına almıştır (Kinross, 2002: 36). Birkaç arkadaşıyla birlikte gizlice bir gazete çıkarmaya başlayan Mustafa Kemal'in amacı, kötüye giden idare ve siyaseti eleştirip açığa çıkarmak olmuştur (İğdemir, 1988: 7-8).

1905 yılında Mustafa Kemal, yirmi dört yaşında Kurmay Okulunu bitirip Yüzbaşı olmuş, yapmış olduğu siyasal çalışmalar yüzünden sorgulanıp Şam'daki beşinci orduya atanmıştır (İğdemir, 1988: 8-9; Kinross, 2002: 37; Atay, 1984: 41). Burada kaldığı dönem içerisinde karşılaştığı bir takım haksızlık ve usulsüzlükler neticesinde, Osmanlı Hükümetinin ülke yönetiminde yetersiz kaldığını, kurumlarının ise işlevselliğini kaybettiğini fark ederek, yenilikçi fikirlere sahip bir grup arkadaşıyla 1906 yılında Vatan adında gizli bir cemiyet kurmuştur (Kinross, 2002: 41; İğdemir, 1988: 9-10). Bu cemiyetin şubelerini askeri bir görevle gittiği Yafa, Kudüs ve Beyrut'ta oluşturmuş ancak bu bölgeler merkezden çok uzak olduğu için toplu bir harekete imkân

vermemiştir. İhtilal için en belirgin merkez yine Makedonya olarak düşünülmüş, yaptığı çalışmalar neticesinde Şam'da kurmuş olduğu "Vatan Cemiyeti"nin bir şubesini biraz daha genişleterek "Vatan ve Hürriyet" adı altında Selanik'te oluşturmuştur (Kinross, 2002: 43; Mango, 2009: 86-87; Kongar, 2003: 78).

1907 yılının sonbaharında Rumeli'deki Üçüncü Ordunun emrine verilerek Selanik'teki Genelkurmay'a atanan Mustafa Kemal, 1907 yılının sonlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak ortaya çıkan ve geniş kitlelere ulaşan gruba dâhil olmak zorunda kalmıştır (İğdemir, 1988: 12; Kongar, 2003: 78). İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile düştüğü fikrî anlaşmazlık onun Selanik'ten uzaklaştırılarak Trablus'a gönderilmesine neden olmuştur. İttihatçıların hem içeride hem de dışarıda olumsuz eleştirilere maruz kalması şeriat ve onun temsil ettiği "üstün İslam otoritesi" adına, bir karşı devrimin patlak vermesine neden olmuştur. 12 Nisan 1909 (31 Mart 1325) gecesini Birinci Ordunun birlikleri kışkalarında başkaldırmışlar (Karal, 1996: 85; Özçelik, 2001:172; Ahmad, 2002: 55), Meclis-i Mebusan basılmış ve hükümetin istifasıyla yeni bir hükümetin kurulması istenmiştir. İsyancıların isteği doğrultusunda kararlar alınmış ve Tevfik Paşa Sadrazam tayin edilmiştir. (Özçelik, 2001:178). Bu gelişmelere Selanik'in tepkisi büyük olmuş, Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu adı verilen bir kuvvet durumu ele almış, içlerinde Mustafa Kemal'in de yer aldığı bu kuvvet Padişahı tahttan indirmiş, yerine V. Mehmet Reşat'ı getirmiştir (Karal, 1996: 90).

Mustafa Kemal ve Mahmut Şevket Paşa'nın idaresindeki bir takım subaylar, başarısızlığın nedenini ordunun siyasete karışmasında görmüşlerdir. Böylece ordu içerisinde Mustafa Kemal ile aynı duyguları paylaşan ve yönetimi eleştiren yurtsever subaylardan kurulu küçük ama etkili bir grup oluşmuştur. Bu grupta; Hüseyin Rauf, Kazım Karabekir, İsmet İnönü, Fethi Bey, Ali Fuat Paşa ve askeri doktor olan Tevfik Rüşti Bey de yer almıştır (Kinross, 2002: 57). Görüldüğü üzere bu grup daha sonra Milli Mücadele dönemini Atatürk ile birlikte yürüten grup olacaktır.

Bir süre sonra Kurmay Başkanlığına seçilen Mustafa Kemal, (Kinross, 2002: 60-62) hızla değişen dengeler sebebiyle zorunlu olarak politikanın içerisine sokulmuştur. Kendinden çok emin oluşu ve askeri konulardaki isabetli kararları, çevresindeki arkadaş topluluğunu zamanla siyasal bir grup haline getirmiştir. Bunun fark edilmesi üzerine Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından kıtadan alınarak başkente atanmıştır (Mango, 2009: 125).

1912 yılında Binbaşı rütbesine layık görülen Mustafa Kemal, Gelibolu'daki Kolordunun Hareket Dairesi başkanlığına atanmıştır. (Kinross, 2002: 79). Bu arada İkinci Balkan Savaşı çıkmış, Edirne ve Doğu Trakya yeniden ele geçirilmiştir. Mustafa Kemal, Balkan Savaşı'nın ardından gerek olaylara bakışı,

gerekse haklılığını her durumda dile getirip inatla savunması nedeniyle grup içerisinde istenmeyen adam ilan edilmiş ve Sofya Büyükelçiliğine atanarak merkezden uzaklaştırılmıştır (Atay, 1984: 70-71). Bu görev onun için iyi bir deneyim olmuştur. Askerlik haricinde Avrupa'daki sosyal yaşantıyı öğrenme imkânı bulan Mustafa Kemal'in, Sofya'da bulunduğu dönemde I. Dünya Savaşı çıkmış, bir süre sonra tüm itirazlara rağmen bir oldubittiye getirilip Osmanlı Devleti de savaşa dâhil edilmiştir. Mustafa Kemal, her ne kadar bir dünya savaşını tasvip etmese de sonuçta vatanperver bir subay olarak Enver Paşa'dan görev isteğinde bulunmuş ancak Enver Paşa'nın "*size Sofya'da ataşe olarak daha çok ihtiyacımız var*" cevabını almıştır (İğdemir, 1988: 34-35).

Mustafa Kemal, Sofya'dan ayrılmayı düşündüğü sıralarda Ondokuzuncu Tümen Komutanı olarak atandığını öğrenmiş ve İstanbul'a çağırılmıştır (Kinross, 2002: 95). Almış olduğu bu görevle Çanakkale cephesinde ve Gelibolu'da çetin mücadeleler vermiş, ardından aynı cephede Anafartalar Grup Komutanı olarak büyük başarılar kazanmıştır. Savaş sırasında rütbesi albaylığa yükseltilmiştir (Atay, 1984: 88-89). Çanakkale Savaşlarının sonuna doğru Edirne'ye nakledilen Onaltıncı Kolordu Komutanlığına atanmış, aynı yıl içerisinde generalliğe yükseltilmiş, doğuda Ruslara karşı büyük başarılar kazanmış, Bitlis ve Muş'u topraklarımıza geri katmıştır. 1917 yılı içinde Diyarbakır'da II. Ordu, Halep'te ise Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına bağlı VII. Ordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. Velihaht Mehmet Vahdettin ile Almanya gezisine katılmış ve Birinci Dünya Savaşındaki son görevi Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı olmuştur (Emin Muhammed Said - Kerim Halil Sabit, 2010: 18-19; Gencer-Özel, 2001: 77-78).

30 Ekim 1918 yılında imzaladığımız Mondros Ateşkesiyle ordular terhis edilmeye başlanmış ve İngiliz isteklerine boyun eğilmiştir. Yıldırım Orduları Grubu ile VII. Ordu karargâhı lağvedilmiş, Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezaretinin emrine alınmıştır (Gencer-Özel, 2001: 72). Bütün bu gelişmelerin ardından İstanbul'a dönen ve Anadolu'ya geçmenin yollarını arayan Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya görevlendirildiğini öğrenmiştir (Emin Muhammed Said - Kerim Halil Sabit, 2010: 20-21).

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TBMM AÇILANA KADAR OLAN DÖNEMDE SEÇİM YOLU İLE ALMIŞ OLDUĞU GÖREVLER

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ve Milli Mücadele'nin Hazırlık Safhasını Başlatması

Mondros Ateşkes Antlaşması ile ordularımız terhis edilmeye başlanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Yıldırım Orduları grubu da 7 Kasım 1918'de lağvedilmiştir (Jaeschke, 1989: 2; Sarıhan, 1993: 15). Bu durum onun bir süre İstanbul'da kalıp kendini dinlemesine ve yapacaklarını planlamasına

vesile olmuştur. Öncelikle “sine-i millete” dönülmesi gerektiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’ya geçmenin yollarını araştırırken, bu esnada 21 Nisan 1919’da İngiliz Temsilcisi Amiral Calthorpe, hükümete bir nota vererek, Doğu Karadeniz’de Rumlara yapılan tecavüzlerin önlenmesini ve bölgedeki karışıklığın giderilmesini istemiştir. Aslında Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve çevresinde meydana gelen karışıklıklar, Pontus Rumların Türk Halkına saldırması neticesinde çıkmıştı. Fakat olaylar tam tersine cereyan etmiş gibi gösterilmekteydi.

Özellikle İngilizler, Karadeniz bölgesindeki asayişsizlik giderilmezse Mondros’un yedinci maddesi uyarınca buraları işgal edeceklerini bir nota halinde hükümete bildirmişlerdir. Hükümet, yapılan bu baskılar neticesinde bölgedeki asayiş yeniden temin etmek ve sorunların gerçek kaynağına ulaşmak amacıyla 9. Ordu Müfettişi olarak Mustafa Kemal Paşa’yı görevlendirmiştir (Jaeschke, 1989: 28-29; Selek, 2000: 221). Oldukça geniş yetkilere sahip olan Mustafa Kemal Paşa, bölgeye yanında 23 kişilik bir ordu müfettişi kadrosuyla gitmiştir. Samsun’a çıktıktan sonra bölgedeki durumu araştırmış ve suçun, hak talep eden Rumlarda olduğunu Harbiye Nezaretine bildirmiştir. (Selvi, 2000:87-89; Evsile, 1998:70-73). 25 Mayıs’ta Havza’ya, 12 Haziran’da da Amasya’ya geçen Mustafa Kemal Paşa buradan, valilere ve kolordu komutanlarına 22 Haziran 1919 tarihli bir genelge göndererek “Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu” bildirmiş ve 10 Temmuz 1919’da Erzurum’da bir kongre toplanacağını, o güne kadar Erzurum ili delegeleri ile diğer illerin delegelerinin Sivas’ta yapılacak olan genel kongreye katılmalarını istemiştir. Genelgede yer alan en önemli maddelerden birisi de “Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” maddesi olmuştur (Denizli, 1996: 1-2). Böylece Mustafa Kemal Paşa daha 1906’da düşündüğü “Milleti hâkim kılacak bir teşkilatı kurma” fikrini 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile gerçekleştirmiş oluyordu (Dayı, 2000:18).

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’da halkın teşkilatlanması için çalışırken, Dâhiliye Nezareti durumdan haberdar olup onu, ısrarla İstanbul’a geri çağırıyor, faaliyetlerini engellemeye çalışıyordu. Nitekim bir süre sonra Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, 23 Haziran’da bir genelge yayınlarak Mustafa Kemal Paşa’nın görevinden azledildiğini bildirmiştir. Kazım Karabekir’in itirazlarına rağmen Ali Kemal Bey, 26 Haziran’da yayınladığı yeni bir beyannamede, milli ordu teşkil etmenin, müdafaa-i milliye hazırlamanın bize büyük felaketler getireceğini ilan etmiştir. Haziran ve Temmuz ayları itibariyle hükümetin, sarayın ve İngilizlerin baskıları artmış, hükümet yetkilileri, Mustafa Kemal Paşa’ya İstanbul’a dönmesini, gerekirse kendisine iki ay izin verilebileceğini bildiren bir yazı göndermişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, tüm baskılara rağmen geri dönmekte kararlıydı. 3 Temmuz’da Erzurum’a ulaştığında ilk

merasim, şehre 17 km. uzaklıkta olan Ilıca'da yapılmıştı. Kendisini ilk olarak karşılamaya gelenler arasında 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Erkân-ı Harbiyesi, Erzurum eski valisi Ahmet Münir Bey, 19 Haziran'dan beri Erzurum'da bulunan Bitlis valiliğinden azledilmiş olan Mazhar Müfid Bey, Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Raif Efendi ve bu cemiyetin idari heyeti bulunuyordu. Erzurum'a ulaşıldığında ise halkın sevgi gösterileri ile karşılanmıştı. Bu durum onu biraz olsun rahatlatmıştı (Selvi, 2000: 93-95; Kinross, 2002: 215).

5 Temmuz 1919'da yakın arkadaşları ile bir toplantı yapan Mustafa Kemal Paşa, toplantıya Kazım Karabekir'i, Rauf Beyi, eski vali Münir Beyi, Süreyya Beyi, Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kazım Beyi, Kurmay Binbaşı Hüsrevi, Binbaşı Refiki ve M. Müfit Beyleri davet etmişti. Gizli olarak yapılan bu toplantıda; milleti kurtaracak tek tedbirin; “ *Hâkimiyet-i Milliye'ye müstenid bilâkaydû şart müstakil bir Türk Devleti teşkil etmek ve bu hedefe behemahal vasıl olmak*” olduğunu belirtmişti. Ancak bunun ne manaya geldiğini açıklamamıştı. Konuşmasında gidilecek olan yolun çok çetin ve zor olduğuna, dolayısıyla böyle bir davanın gizli saklı yürütülemeyeceğine vurgu yaparak “*millet davası ancak millet huzurunda görülüp yürütülebilir*” demiştir. Böyle büyük bir davayı başaracak teşkilatın ve bu teşkilatın başına geçecek kişinin kim olacağı konusunda Mustafa Kemal Paşa kararı toplantıdaki kişilere bırakarak, sonrasının millet tarafından safha safha gerçekleştirileceğini açıklamıştır. Toplantının ikinci safhasında ise katılımcıların kararlarını “*gaye uğrunda ölmek*” şeklinde verdikleri anlaşılmıştır. Ayrıca kendilerine lider olarak da Mustafa Kemal Paşa'yı seçtiklerini açıklamışlardır. Böylece Milli Mücadeleyi gerçekleştirecek kadronun temeli atılmış oluyordu (Kansu, 1997: 32-35; Tansel, 1991: 53).

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Hükümeti Tarafından Görevine Son Verilmesi ve Askerlikten İstifa Etmesi, Heyet-i Faale Başkanı Olması

Bütün bu gelişmeler yaşanırken İstanbul Hükümeti, yapılan çağrılara uymayan Mustafa Kemal Paşa'nın, resmi görevine 8 Temmuz 1919'da son verildiğini bildirmiştir (Jaeschke, 1989: 49). Aynı günün akşamı, Mustafa Kemal Paşa da askerlikten istifa ettiğini padişaha bildirdi. Böylece, onun hayatında yepyeni bir dönem başlamıştı. Hayatının büyük çoğunluğunu asker olarak geçiren Mustafa Kemal Paşa'nın, aniden böyle karışık bir ortamda sıradan bir vatandaş haline gelmesi tabî ki ilk aşamada ürkütücü idi. Ancak almış olduğu olumlu tepkiler bu gerginliğini azaltmıştı. Askerlikten ayrılışının ardından Mustafa Kemal Paşa, durumu Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanı, Süleyman Necati Bey'e bildirmiştir. Durumu öğrenen Necati Bey “*millet de sizi layık olduğunuz mevkie is'ad etmekte gecikmeyecektir*” diyerek duygularını dile getirmiştir. Ardından Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı

Hukuk Cemiyeti Erzurum şubesi idare heyeti bir araya gelerek durumu görüşmüşler, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i cemiyetin Heyet-i Faalesine kabul etmişlerdir. 10 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'yı heyetin reisliğine, Rauf Bey'i de ikinci reisliğe seçmişlerdir (Jaeschke, 1989: 50; Selvi, 2000: 98-99; Atatürk, 2004: 44; Kırzıoğlu, 1991: 230-231). Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Faale Başkanı olarak kongreye katılma hakkına sahipti. Ama onun hedefi, Erzurum delegesi olarak kongreye katılmaktı. Delegeler ise daha önceden seçilmişlerdi. Bu duruma bir çözüm getirmek adına yapılan çalışmalar netice vermiş, Erzurum delegeleri olan Kazım Yurdalan ile Cevat Dursunoğlu üyelikten çekilerek yerlerini Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'e bırakmışlardır (Özkaya, 2005:155).

Merkezi İstanbul'da bulunan Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Doğu Anadolu'da pek çok ilde şube açmıştı. Bu teşkilatlar, Osmanlı topraklarını bölüp parçalamak üzere kurulmuş cemiyetlere karşı hareket ediyorlardı. Zararlı faaliyetlere engel olabilmek için ortak bir hedef tespit etmenin daha uygun olacağı kanaati doğmuştu. İşte bu düşünce doğrultusunda Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, toplanarak büyük ve önemli bir davanın gerçekleştirilmesi adına 7 vilayetin de katılımı ile büyük bir kongrenin yapılmasını kararlaştırdı. Bu sırada Trabzon'da, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de aynı kararı almıştı. Hedeflerin aynı olması dolayısıyla her iki cemiyette işbirliği yapmanın menfaatleri gereği olduğu kanısına varılmıştı. Bu ortak karar doğrultusunda kongrenin yapılacağı yer Erzurum, tarihi ise 10 Temmuz 1919 olarak kararlaştırılmıştı. Fakat delegelerin verilen bu tarihe yetişememeleri üzerine kongre ancak 23 Temmuz'da yapılabildi (Tansel II, 1991: 43; Selek, 2000: 283; Sarıhan, 1993: 373). Kongreye katılan Trabzon delegeleri, Erzurum'a geldikten sonra kongreye, kimin başkanlık edeceği konusunda mutabakata varamamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığına sıcak bakmamışlardı. Onların isteği en azından başkan vekillerinden birisinin kendi delegelerinden olması idi. Fakat duruma hemen el koyan Kazım Karabekir Paşa tereddüdü olan delegeler ile konuşarak onları Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığı konusunda ikna etmiştir (Selvi, 2000: 101-105; Atatürk, 2004: 47-49).

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Milli Kongre Başkanlığı'na Seçilmesi

Bu gelişmelerin ardından, 23 Temmuz 1919 tarihinde toplanan Erzurum Kongresi, Şiran Müftüsü Hasan Fehmi Efendi'nin okuduğu dua ile açılmıştır. En yaşlı üye olan Trabzonlu Eyüboğullarından İzzet Bey'in hakkından feragat etmesi üzerine açılışı Erzurum şubesi İdare Heyeti Reisi Mehmet Raif Efendi yapmıştır. Sonrasında başkan seçimine gidilmiş, kongrede bulunan 45 kişiden 38'inin oyunu alan Mustafa Kemal Paşa Erzurum Milli Kongre Başkanlığına seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, kongreye başkan seçilmesi üzerine, yaptığı

konuşmasında, önce başkan seçildiği için teşekkür etmiş, ardından da ülkenin içinde bulunduğu sorunlara değinerek, milli iradenin, Anadolu'dan çıkacağını, bu yüzden millete dayanan bir milli meclisin kurulması gerektiğini belirtmiştir (Selvi, 2000:109-110; Kansu, 1997: 80).

23 Temmuz - 7 Ağustos günleri arasında 14 gün süren kongre her ne kadar bölgesel gibi görünse de aldığı kararlar itibariyle tüm yurdu kapsar mahiyettedir. Kongre, 7 Ağustosta sona erdiğinde bir tüzük ve bu tüzüğün maddelerini ilan eden beyannameyi kabul ederek (Jaeschke, 1989: 56; Kansu 1997: 113-116) 9 kişiden oluşan bir temsil heyeti seçmiştir. Heyetin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirilmiş, Hüseyin Rauf Bey, İzzet Bey, Servet Bey, Raif Efendi, Sadullah Efendi, Bekir Sami Bey, Ahmet Fevzi Efendi ve Hacı Musa Beyler de heyetin diğer üyelerini teşkil etmiştir. Erzurum Kongresi dağılınca Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla doğu vilayetlerindeki teşkilatlanma sürecine devam etmiştir (Ezherli, 1986:7; Kansu, 1997: 112).

Erzurum Kongresi, almış olduğu kararlarla Anadolu'da kurulacak yeni bir devletin temellerini atmış oluyordu. Bu kongrenin en belirgin özelliklerinden birisi "*Milli İradeyi her şeye hâkim ve üstün kılmak*" fikriydi ki bu kongre kararları, bir nevi Milli Mücadele ilkelerini de teşkil etmişti. (Başar, 1979: 51-52)

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi Başkanlığı'na Seçilmesi

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos 1919'da Sivas Kongresine katılmak üzere Erzurum'dan ayrılmış, Amasya Tamiminde de yer aldığı gibi Anadolu'nun en güvenli bölgesi olarak düşünülen Sivas'a gitmiştir. Sivas'ta yapılacak olan bu kongrede amaçlanan doğu ve batı vilayetleriyle Trakya'nın, yani bütün ülkenin birliğinin sağlanması olmuştur. Amaç büyük olunca İstanbul hükümeti gelişmelerden rahatsızlık duymuş ve engellemek için elinden geleni yapmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen 4 Eylül 1919'da kongre binası olarak tasarlanan Mekteb-i Sultani'de toplanan Sivas Kongresine (Jaeschke, 1989: 61) Heyet-i Temsiliye'den 5, Heyet-i Temsiliyece seçilen bir ve diğer illerden gelen 38 kişi katılmıştır (Atatürk, 2004: 60; Ezherli, 1986: 10). Erzurum Kongresinde 9 kişiden oluşan bir Heyet-i Temsiliye seçilmiş ve bu sayı Sivas Kongresinde 16'ya çıkarılarak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucuları olarak yetkili ve sorumlu sayılmışlardır (Denizli, 1996: 51; Selek, 2000: 304).

Mustafa Kemal Paşa, kongre öncesinde Bekir Sami Bey'den başkan olmasının istenmediği konusunda bir takım duyumlar almış, fakat çok da itibar etmemiştir. Ancak kongre başlamadan önce, koridorda gördüğü Rauf Bey'e "*Kimi başkan yapalım?*" sorusunu sormuş, aldığı cevap ise "*sen başkan olmamalısın*" olmuştur. Bunun üzerine Bekir Sami Bey'in sözlerinin gerçek

olduğu, içlerinde Rauf Bey'in de bulunduğu küçük bir grubun Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesini istemediği anlaşılmıştır. Bu durumu bilerek kongre salonuna giren Mustafa Kemal Paşa, delegelere etkili bir şekilde hitap etmiş ve bu hitabın ardından başkan seçimi için yapılan gizli oylamada, üç olumsuz oya karşı başkan seçilmiştir (Atatürk, 2004: 61-62; Kansu, 1997: 218). Başkan seçimi konusu, kimi kaynaklarda rakam belirtilmeden “*ittifak-ı ara ile ekseriyetin oyu ile seçilmiştir*” şeklinde yer almıştır (Denizli, 1996: 13-19; İğdemir, 1999: 20).

Sivas Kongresinin gündemini, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildiri metinleri ile daha önceden Sivas'a gelmiş olan 25 üyenin hazırlamış olduğu bir muhtıra oluşturmaktaydı. Dönemin şartları göz önüne alındığında bu kongrede pek çok şey konuşulmuş ve tartışılmıştı. Bu konuları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi Kongrenin içyapısı ve çalışma yöntemiyle ilgili olanlar, ikincisi dış siyasetle ilgili konular, üçüncüsü ise ülkenin iç durumuyla ilgili olan konulardır. Bu konuların içerisinde en fazla gündemi meşgul edenler ise; yemin metni (Kansu, 1997: 219) ile manda ve himaye meselesi olmuştur (Akbulut, 2002: 127-128; Güner-Kabataş, 1990: 5). Kongrenin ilk günlerinde yer alan bir diğer önemli nokta ise Anadolu ve Rumeli'de yer alan tüm Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin bir çatı altında toplanıp, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine dönüştürülmesi olmuştur. Böylece Erzurum'da doğu illerini kapsayacak şekilde kurulmuş olan “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” tüm yurdu kapsayacak hale getirilerek “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti” adını almıştır. Bu gelişmeyle Mustafa Kemal Paşa, kendini Ulusal Hareketin tek temsilcisi ve merkezi ilan ederek yerel örgütleri birleştirmiştir (Kansu, 1997:251; Selek, 2000: 298-299).

Özetle Sivas Kongresinde ulusal önderlik Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları adına onaylanmıştır. Heyet-i Temsiliye ülkenin geleceğinin tespit edilmesinde birinci derecede söz sahibi bir kurul halini almıştır. Bu kongre aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından önceki son kongre olmuş, şekli ve mahiyeti itibarıyla de milli bir meclis işlevini görmüştür (Tanfer, 2002: 81; Giritli, 2002: 27; Akbulut, 2002:130).

Mustafa Kemal Paşa'nın bakış açısına göre bu kongrede Halk Fırkasının temelleri atıldığı gibi bu Fırkanın ilk kongresi de Sivas'ta yapılmıştır. Bizdeki gelişmelerin takipçisi olan Amiral de Robeck'in Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 17 Eylül 1919 tarihli raporda “*Alınan haberlere göre, Milli Hareket Anadolu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişmektedir. Bu hareket İstanbul'da bilhassa Harbiye Nezaretinden desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti, bugünkü Damat Ferit hükümetinden ziyade, milli halk efkârını temsil etmektedir*” diyerek çekincelerini belirtmiştir (Dayı, 2000: 20-21).

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TBMM'NİN AÇILIŞI VE SONRASINDA ALMIŞ OLDUĞU GÖREVLER

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Feshedilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Meclisi Kurma Çalışmaları

12 Ocak 1920 günü, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi” İstanbul’da toplanmış (Karaca, 2004: 343; Atatürk, 2004: 249), Meclisin çoğunluğunu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin uygun gördüğü kişiler oluşturmuştur. Fakat tam manasıyla bir milli meclis oluşturmak mümkün olmamıştır. Meclisin İstanbul’da güven içerisinde çalışamayacağı, her an bir baskına uğrayabileceği fikrini şiddetle savunan Mustafa Kemal Paşa, Mebusan Meclisinin daha güvenli bir yer olan Ankara’da toplanmasını istemiştir. Bu ısrarlarda başarılı olunamayınca bir takım önlemler alınması uygun görülmüş ve ilk olarak Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis-i Mebusan Başkanlığına seçilmesi istenmiş, ikinci olarak da mecliste bir “Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Grubu” oluşturularak kısa zamanda Milli bir Hükümetin kurulması amaçlanmıştır. Ancak belirtilen bu hedeflere ulaşılamamış, Milli Teşkilatın görüşleri alınmadan, “Felah-ı Vatan Grubu” adında bir grup oluşturulmuş, bu grupta bazı müdafaa-i hukuk grubu üyeleriyle bir kısım İstanbul vekilleri de yer almışlardır.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin almış olduğu kararlar içerisinde en önemlisi 28 Ocak 1920 tarihinde “Misak-ı Milli”yi yani, Milli Mücadelenin hedeflerini belirleyen programı kabul etmiş olmasıydı (Jaeschke, 1989: 87). Bu karar 16 Mart 1920’de İstanbul’un resmen itilaf grubunca işgal edilmesine (Jaeschke, 1989: 94) ve Meclisin, 18 Mart 1920’de son toplantısını yapıp çalışmalarına bir süre ara vermesine neden olmuştur. 11 Nisan günü meclisin tamamen feshedilmesiyle (Dayı, 2000: 21; Ökte, 1999: 23; Karaca, 2004: 345) birlikte, ülkenin bir anda başsız kalması, itilaf devletlerinin emellerini gerçekleştirmesinde kolaylık sağlayacağı için, Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da kurmayı düşündüğü Milli Meclis için yapılan çalışmaları hızlandırmıştır.

Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanı Olarak Seçilmesi (24 Nisan 1920)

Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart günü Kolordu Kumandanlıklarına ve Valiliklere bir yazı göndererek, İstanbul’un işgalinin sonrasında meclisin kapatılmasının ülkeyi başsız bıraktığını, bu yüzden acilen Ankara’da Milli bir Meclisin toplanması lüzumunu ve bu meclisin bir kurucu meclis olması gerektiğini bildirmişti. Bu yazısında asıl hedefi özellikle komutanların kurucu meclis ile ilgili olan düşüncelerini öğrenmekti. Nitekim aldığı cevaplarda komutanların bir kısmının “Kurucu Meclis” fikrine sıcak bakmadığı anlaşılıyordu. Kumandanların, bu fikre karşı çıkmaları üzerine Kurucu Meclis deyimini yerine “*salahiyet-i fevkaladeye malik bir meclis*” deyimini kullanılarak 19

Martta her yerde seçimlerin yapılması bir tamimle bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, bu seçimleri yaparken aslında rejimi değiştirmeyi hedeflemişti. Seçimler şimdilik Osmanlı Devletinin Seçim Kanununa göre yapılacak ve her livadan 5 üye seçilecekti. Ayrıca İstanbul Meclis azalarından da Ankara'ya gelenler bu meclise katılabileceklerdi. Bütün gayretlere rağmen seçimler meclisin açılacağı gün olarak tespit edilen 23 Nisan'a yetiştirilememişti. Mustafa Kemal Paşa, engelleme çalışmalarını bildiği için açılış gününü tehir etmek istememiş, gelebilen vekillerle 23 Nisan Cuma günü, Cuma namazını müteakip dualarla açılış gerçekleştirmişti. Açılış konuşmasını en yaşlı üye sıfatı ile Sinop milletvekili Şerif Bey, Büyük Millet Meclisini açıyorum sözleriyle yapmıştır. (Selek, 2009: 348-353; Atatürk, 2004: 293-295). Böylece yeni Türk Devletinin temelleri atılmıştır.

24 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis başkanı olarak seçmiştir. Meclis Zabıt Ceridelerindeki kayıtlarda seçime katılan 197 kişinin oylaması neticesinde, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, 196 oy ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçildiği belirtilmektedir. Kütahya vekili Recep Bey kalan bir oyun kime ait olduğunu sorduğunda, o bir oy İsmet Paşa Hazretlerine verilmiştir şeklinde açıklama yapılmıştır (TBMMZC, 1961: 36). Bazı kaynaklarda ise Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan günü, meclisin yaptığı ikinci oturumda, 110 oy alarak başkan seçildiği bildirilmektedir (Selek, 2009: 353).

Büyük Millet Meclisi'nin açılması bütün yurttaki yankılar uyandırmıştır. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 23 Nisan gününü "*tarihi bir vakıa Büyük Millet Meclisi bugün açılıyor, bugün Ankara tarihi bir olaya hem şahit hem de sahne oluyor...*" şeklinde ilk sayfasında manşet haber olarak vermiştir. 28 Nisanda çıkan haberlerde ise Büyük Millet Meclisinin millete verdiği beyanlar yer almış, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanı olarak seçildiği duyurulmuş ve meşhur nutku yayınlanmıştır. Birinci reis vekili olarak da Türbe-i Mevlana Postnişini Abdulhalim Çelebi Efendi Hazretlerinin intihap olunduğu duyurulmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1336 /23 Nisan 1920:1-3; 28 Nisan 1336 /28 Nisan 1920:1-3).

Meclis açılmış, başkanı seçilmiş ancak henüz bir hükümet kurulamadığı için Heyet-i Temsiliye görev ve yetkilerini devretmemişti. Mustafa Kemal Paşa, bir an önce hükümetin kurulması, görev ve sorumluluğun birkaç kişinin üzerinden alınıp hükümete verilmesi taraftarıydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclise hükümetin kurulmasıyla ilgili olarak sürekli teklifte bulunuyor olması biran önce yeni temellere dayanan milli bir devlet kurma isteğiydi. Ama bunu açıkça söylemek kendisinin hedefe ulaşmasına zarar vereceği için bir süre gizli tutmayı daha uygun bulmuştur (Dayı, 2000: 21-22).

2 Mayıs 1920 günü İcra Vekilleri Heyeti hakkındaki seçim kanunu kabul edildi. Bu kanunun kabulü ile ilgili olarak 5 Mayıs 1336 /5 Mayıs1920, Çarşamba günü çıkan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin üçüncü sayfasında yer alan haberlerde; “*pazartesi günü Büyük Millet Meclisinin içtimaında ahiren kabul edilmiş olan “icra vekilleri kanunu” mucibince icra vekilleri yine intihabat-ı rey-i hafti ile icra olunmuştur*” şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra TBMM icra vekillerinin suret-i intihabına dair kanunun maddeleri ve kabul tarihi olarak 3 Mayıs 1336/ 3 Mayıs 1920 yılını göstermekteydi (Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336 / 5 Mayıs 1920: 3). Bu kanuna göre 3 ve 4 Mayıs günleri seçim yapılarak Büyük Millet Meclisinin ilk hükümeti kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa kurulan hükümet ile ilgili olarak 4 Mayıs tarihli bir tamim yayımlayarak gelişmeleri bütün kolordu kumandanlıklarına, valiliklere ve müstakil mutasarrıflıklara bildirmiştir. 24 Nisan’da meclis ve hükümetçe alınan ve halka duyurulan kararlar ise şöyledir;

“1- Milli iradenin doğrudan doğruya vatanın mukadderatına el koyma yetkisi esas ilke olarak kabul edilmiştir.

2- Büyük Millet Meclisi yürütme ve yasama kuvvetini nefsinde toplamış ve milletin genel idaresini fiilen üstüne almıştır.

3- Büyük Millet Meclisi seçip görevlendireceği üyelerini, bakanlık görevlerini yapmaya memur eder. Bakanların her biri ayrı ayrı ve hepsi beraberce genel kurula karşı sorumludur.

4-Büyük Millet Meclisi Reisi aynı zamanda İcra Vekilleri Heyetinin de başkanıdır. Meclis reisi sıfatıyla meclis adına imza atmaya ve kararları onaylamaya yetkili olmakla beraber icraya ait meselelerde de genel kurul nezdinde tamamen sorumludur”¹¹ (Selek, 2009: 354-355).

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Başkanlığı'na Seçilmesi

Yukarıda da açıklandığı gibi 24 Nisanda meclisle hükümetin birlikte almış olduğu kararların halka duyurulmasından sonra, 11 kişiden oluşan ve meclis başkanının, hükümetin başkanı olduğu bir hükümet kurulmuştur. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı ilk günden beri hayalini kurduğu “Kuva-yı Milliye'yi amil ve iradeyi milliyeyi hakim kılacak olan Milli Meclis” kurulmuş oldu. En önemlisi Mustafa Kemal Paşa hem meclisin hem de

---

¹¹Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet ile ilgili meclise sunmuş olduğu teklifin ayrıntıları için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.1, Ankara, 1959, s.30-32.

hükümetin başı olmuştu (Jaeschke, 1989:100). Meclis, aldığı kararlar ve tedbirlerle kısa zamanda halkın güvenini kazanmıştı. İstikrarlı bir yol takip edilirken bir süre sonra meclis içerisinde birtakım sorunların ortaya çıktığı ve Meclisin en basit konularda bile sağlıklı karar alıp uygulayamaz hale geldiği anlaşılmaktadır. Bazı şahıslar bu duruma bir çare getirmesi adına 1920 yılının ortalarında bir takım gruplar oluşturmaya başlamışlardı. Bu grupları oluşturmaktaki gaye, meclis görüşmelerini düzenli yürütmek ve görüşülen konular üzerinde oybirliği sağlama isteğiydi. Bu gruplardan bazıları, İstiklal Grubu, Tesanüt Grubu (Dayanışma Grubu), Müdafaa-i Hukuk Zümresi (Hakları Savunma Grubu), Halk Zümresi, Islahat Grubu (Reform Grubu), şeklinde isimlendirilmişlerdi. Ancak bu gruplar oyları birleştirmek için kurulmuş olsalar da yaptıkları icraatlar tam tersini göstermekteydi. Örneğin, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulünden sonra Meclis üyelerinin her konuda toplantıya katılmaları ve birlikte çalışmalarının sağlanması bir kat daha güçleşmişti. Bütün bu gelişmelerin üzerine Mustafa Kemal Paşa duruma el koyarak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adında bir tek grup oluşturmaya karar vermişti (Çevik, 2002: 396-400). Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüğü programın ilk maddesine göre; bu grup Misak-ı Milli çerçevesinde ülkenin bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barış ve güvenliğin elde edilmesi için, milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini, gerekli hedeflere yönelterek kullanacak, memleketin resmi ve özel bütün kuruluş ve tesislerinin bu ana gayeye hizmet etmelerine çalışacaktı. İkinci madde; grup, devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun koyduğu ilkeler çerçevesinde, sırasıyla şimdiden tespite ve hazırlamaya çalışacaktır, şeklinde belirlenmiştir. Grubun oluşturulması aşamasında Meclis üyelerinin çoğu davet edilmiş ve az önce belirttiğimiz ilkeler etrafında birleşmeleri sağlanmıştır. 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantı ile grubun iç tüzüğü de kabul edilmiş, böylece Mustafa Kemal Paşa, grup genel kurulunca seçildiği için bu grubun da başkanı olmuştur (Atatürk, 2004: 403-405).

Bu oluşumun Hâkimiyet-i Milliye'ye ilk olarak yansımaları, 11 Mayıs 1337/ 11 Mayıs 1921 Çarşamba günü olmuştur. Gazete, ikinci sayfasında "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu"¹² *dün oluşturuldu*" şeklinde bir başlık altında " *Büyük Millet Meclisi azasından mühim bir kısmı ahiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu unvanı altında yeni bir grup teşkil etmişlerdir. Grup heyet-i umumiyesi dünkü gün içtima ederek programı teşkil eden madde-i esasiye yi ve bilahare nizamname-i dâhiliyeyi müzakere ve kabul etmiş, heyet-*

---

¹² Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Hakkında ayrıntılı görüşmeler için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.10, Ankara,1958, s.296-299.

i idarenin intihabı için ikinci bir içtima akdini taht kararını almıştır” haberini vermiştir. Bir gün sonra 12 Mayıs'ta, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, bir gün öncesinde rey-i ekseriyetin mutabakatıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanlığına seçildiği duyurulmaktadır (Hâkimiyyet-i Milliye, 11 Mayıs 1337/11 Mayıs 1921: 2; 12 Mayıs 1337/ 12 Mayıs 1921: 2).

Mustafa Kemal Paşa'nın B.M.M. Tarafından Başkomutanlığa Seçilmesi ve Başkomutanlık Görev Süresinin Uzatılması Meselesi

Meclis içerisinde bütün bu gelişmeler yaşanırken aynı zamanda Batılı devletlere karşı verdiğimiz Milli Mücadele'nin de en çetin dönemleri yaşanmaktadır. Sakarya Savaşı öncesi, Kütahya- Eskişehir Savaşları sonrası mecliste bir tereddüt yaşanmıştır. Kurtuluşun tek çaresi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi düşünülmüştür (Atatürk, 2004: 413-414). Fakat bu isteğin yanı sıra ordunun başına geçmesini istemeyen muhalifler de vardır. Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunda belirttiğine göre, ordunun başına geçmesini isteyenlerin bir kısmı, zaten ordunun mağlup olacağını düşünüyor, dolayısıyla da Mustafa Kemal Paşa'nın şahsının mağlup olmasını istiyorlardı. Ordunun başına geçmesini istemeyenler ise, mağlubiyet yaşanırca, son umudun da tükeneceği inancı yaygınlaşabilir, oysa genel durum henüz son tedbir, son çare, son kuvvetin feda edileceği nitelikte değil, şeklinde düşünenlerden meydana geliyordu. Ordunun başına geçmesini isteyen diğer bir grup ise, ki Mustafa Kemal Paşa bu grubun çoğunlukta olduğunu bildirmektedir, gerçekten Mustafa Kemal Paşa'ya inanıp güvenen ve galibiyet bekleyen gruptur.

Mecliste ilerleyen görüşmeler ve tartışmalar neticesinde Mustafa Kemal Paşa, bir önerge vererek Başkomutanlığı kabul edebileceğini ancak TBMM'nin tüm yetkilerini üç ay süre ile kullanmak şartıyla bu sorumluluğu alacağını belirtmiştir. Mecliste art niyetli olanlar hemen kendini göstermiş, itirazlar başlamıştır. Özellikle Salahattin Bey ve Hulusi Bey gibi bir kısım vekiller, Meclisin kendi yetkisini bir başkasına vererek işleyemez duruma geleceğini savunmuşlardır (Atatürk, 2004: 415-416).

Fakat Mustafa Kemal Paşa geleceğin kaygısı içerisinde olduğundan bu isteğinden taviz vermemiştir. Sonuç olarak Başkomutanlık Kanunu, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Ağustos 1921 günü yapılan iki gizli oturumundan sonra, Rıza Nur Bey (Sinop) ve arkadaşlarının teklifi, Şeref Bey (Edirne)'in, “*Vatanın istihlası ve milletin istiklalini istihdaf eden bu kanunun bilmünakaşa kabulünü rica*” etmesi, oturum başkanı Dr.Adnan Beyin tartışmasız ve görüşmesiz

oynaması neticesinde, oylamaya katılan 184 üyenin kabul oyu vermesi ile kabul edilmiştir¹³ (Jaeschke, 1989: 158; Yaman, 1992: 85).

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, bu haberi 6 Ağustos 1921 tarihinde ilk sayfada manşetten yayınlamış ve “*Mustafa Kemal Paşa Hazretleri dün BMM tarafından başkumandanlığa intihap eylediler*” şeklinde duyurmuştur. Bir sonraki gün ise Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan ünvanıyla ordu ve millete yaptığı açıklama yayınlanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 6 Ağustos 1921:1; 7 Ağustos 1921:1).

Başkomutanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa tarafından yüklenilmesinin ardından mecliste sorun teşkil edecek olan bir diğer konu ise belli aralıklarla görev süresinin uzatılması olmuştur. Bu uzatmalar sırası ile 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922 ve 6 Mayıs 1922 tarihlerinde yapılmıştır. Özellikle 6 Mayıs'taki uzatmadan bir gün önce meclisteki muhalifler Başkomutanlığın uzatılmasını istememişlerdir. Meclis'teki beliren oy sonuçlarına göre Mustafa Kemal Paşa hemen görevden ayrılmayı düşünmüş ve hükümete de bildirmiştir. Ancak daha sonra düşman karşısındaki ordunun başsız bırakılmayacağını düşünüp, “*Başkomutanlığı bırakmadım, bırakmam ve bırakmayacağım*” diyerek, Meclis'te bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın ardından Meclisin gizli oturumunda adeta bir çatışmayı andıran tartışmalar yapılmıştır. Sonunda 11 ret, 15 çekimser oya karşı 177 oyla Başkomutanlık kanunu süresi uzatılmıştır. Üç ay sonra ise 20 Temmuz 1922 tarihinde Başkomutanlık süresi dolduğu için tekrar müzakere edilmiş ve süresiz olarak Başkomutanlık Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir¹⁴ (Kollu, 1992:500-501).

Mustafa Kemal Paşa'nın Halk Fırkasını Kurması ve Başkanlığı'na Seçilmesi

Milli Mücadelenin savaş dönemi Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebelerinin kazanılmasının ardından sona ermiştir. Bundan sonra siyasi arenadaki mücadele başlamıştır. Lozan görüşmeleri hazırlıkları ve meclis içerisinde bir takım değişimler yapılmıştır. Bu değişimlerden birisi de Mustafa Kemal Paşa'nın kurmak istediği siyasi parti olmuştur. Bu partinin ön hazırlıklarını yapan Mustafa Kemal Paşa, halkla uzun sohbetler yapmış onların fikirlerini de aldıktan sonra 7 Aralık 1922'de halkçılık ilkesine dayanan ve “Halk Partisi” adını taşıyan siyasi bir parti kurmak niyetinde olduğunu

---

¹³ TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi hakkında kanun için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.12, Ankara, 1958, s.18-19.

¹⁴ Başkomutanlık süresinin 5 Şubatta tekrar uzatılması ile ilgili karar için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.16, Ankara, 1958, s.201-204.

açıklayarak, bu partinin programının yapılması konusunda tüm vatansaverlerden, ilim ve fen adamlarından yardım istemiştir. Almış olduğu yazılı düşünceler ve halk ile yaptığı sohbetler neticesinde 8 Nisan 1923 tarihinde kafasında olgunlaştırmış olduğu dokuz ilkeyi yayınlamaya Meclis'te yer alan Müdafaa-i Hukuk grubunun Halk Fırkasına dönüştürüleceğini ilan etmiştir (Çevik, 2002: 470-471; Atatürk, 2004:485-486). Böylece Meclis üyeleri 7 Ağustos 1923 tarihinden itibaren Halk Fırkası'nın oluşturulması için çalışmalarına başlamışlardır. Kimi şahıslara göre yayınlanan ilkeler bir siyasi parti için yetersiz görünmekteydi ancak Mustafa Kemal Paşa'nın hedefi uygulanması imkânsız fikirler ya da nazari bilgilerle programı ağırlaştırmak değil, temel ilkeleri içerisine alan pratik ve anlaşılması kolay bir program yapmaktı. Nitekim öyle de oldu. Belirlenen ilkeler yeterli görüldü. Özellikle bu ilkelerden önemli görülen birinci ilkede, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, milletin kendi geleceğini bizzat yine kendisinin belirleyeceği, TBMM'nin dışında hiçbir kuvvetin veya makamın mukadderat-ı milliyeye hâkim olamayacağı duyurulmaktaydı. İkinci ilkede ise saltanatın kaldırıldığı, ancak hilafet makamının devam ettiği açıklanıyordu. Görüldüğü üzere hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ve idare şeklinin de halkın bizzat kendi geleceğini kendisinin belirlediği bir yönetim şekliyle yani yazılmamış olsa da “cumhuriyet” idaresi ile yönetilmesi isteğine işaret edilmekteydi. Diğer yedi ilke mahkemeler, aşar vergisi, demiryolları, milli bankalar, öğretim ve askerlik meseleleri ile ilgiliydi. 9 Eylül 1923 tarihinde tespit edilen Halk Fırkası Nizamnamesi görüşülerek kabul edildi. Böylece 9 Eylül 1923'te Halk Fırkasının kuruluşu gerçekleştirilmiş oldu. 11 Eylül 1923 Halk Fırkasının kuruluş tarihi olarak kabul edildi. Aynı zamanda bu tarih Mustafa Kemal Paşa'nın Halk Fırkası Başkanı olarak seçildiği gün olmuştur (Atatürk, 2004: 485-486; Dayı, 2000: 33-34).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 12 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “*Halk Fırkası düinden itibaren resmen teşkil etmiştir. Halk Fırkası Umumi riyasetine TBMM reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri intihap olunmuştur*” şeklinde haberi duyurmuş, yine aynı günkü gazetenin 2. sayfasında Halk Fırkasının nizamnamesi verilmeye başlanmıştır. 13 Eylül 1923 günü aynı haber üçüncü sayfada devam etmiş, Halk Fırkasının nizamnamesinde yer alan ayrıntılar; köy ve mahalle teşkilatı, Vilayet-i intihab teşkilatı, Kaza teşkilatı ..vs. verilmiştir. Fırka grubunun tabii reisinin, fırkanın umumi reisi olduğu da vurgulanmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Safer 1342 / 12 Eylül 1923: 1-2; 2 Safer 1342 / 13 Eylül 1923:3).

Cumhuriyet'in İlanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Milli Mücadelenin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın dillendirmediği ama her fırsatta "milletin hâkimiyeti yine kayıtsız şartsız millete aittir" sözleriyle dikkat çektiği idare şekli adım adım gerçekleştirilmekteydi. Saltanat kaldırılmış, Ankara hükümet merkezi yani başkent seçilmiş ama hala varlığı belli olan yeni devletin, hükümet şekliyle ilgili olarak net bir ifade belli edilmemişti. Fakat işaretler çok yakında devlet şeklinin de belli olacağı sınıyalarını veriyordu. Aslında yeni Türk Devleti 23 Nisan 1920'de Ankara'da resmen doğmuştu, ama henüz adı konulmamıştı. Bu süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, rüşünü ispat ederek Milli Mücadele'de başarılı olmuş, milli iradeyi hâkim kılmış ve halkın güvenine mazhar olmuştu. 24 Ekim 1923 tarihinde TBMM, saltanatın kaldırıldığı ve hâkimiyet-i milliyenin teessüsünü tespit eden kararın alındığı 1 Kasım 1922 gününün "Hâkimiyet Bayramı" olarak kabul edilmesini kanunlaştırdı (Dayı, 2000: 40; Hâkimiyet-i Milliye, 25 Teşrinievvel 1923: 1).

İlerleyen günlerde mecliste yapılan görüşmeler esnasında vekiller hükümetin adının konması gerektiği, dış ülkelerde durumun iyi karşılanmadığı konusunda sıkıntılarını dile getirdiklerinde Mustafa Kemal Paşa, beklediği anın geldiğini anlayarak 28 Ekim akşamı Çankaya'da İsmet Paşa, Fethi Bey, Rize Milletvekili Fuat Bey, Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, Sinop Milletvekili Kemalettin Sami ve Kocaeli Grup Kumandanlığı yapmış olan Halit Paşaların bulunduğu akşam yemeğinde "yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz" demiştir. Aynı gece İsmet İnönü'yle birlikte bir kanun layihası müsveddesi hazırlayan Mustafa Kemal Paşa, ertesi günü bu layihayı meclise sunmuştur. 29 Ekim 1923 Pazartesi akşamı 20:30'da Türkiye Devleti'nin idare şeklinin Cumhuriyet olduğunu ifade eden 364 nolu yeni kanun "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri ile kabul edilmiştir. Aynı gece onbeş dakika sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, 158 kişinin katılmış olduğu oylamada oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Atatürk, 2004: 550; Dayı, 2000: 41-42).

30 Ekim'de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı Başbakanlığa atamış, böylece İsmet Paşa'nın başkanlığında ilk Cumhuriyet Hükümeti kurulmuştur. Bu değişim ve gelişmeler basına da yansımış, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 30 Ekim sayısında, "*Büyük Millet Meclisi dün gece 8.30'da Türkiye Devletinin şeklini müttefikten Cumhuriyet olarak tespit ve dokuza çeyrek kala Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini müttefikten reisicumhur intihap eyledi*" şeklinde halkı bilgilendirmiştir. İlerleyen günlerde 31 Ekim, 1 Kasım ve 2 Kasım günleri çıkan gazeteler cumhuriyetin ilanından dolayı yaşanan mutluluğu yazmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 30 Teşrinievvel 1923: 1-3; 1 Teşrinisani 1923: 1-3).

Mustafa Kemal Paşa'nın 1927, 1931 ve 1935 Yıllarında Cumhurbaşkanlığı Görevine Seçilmesi

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1923 tarihinde ilk defa yeni Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. İlerleyen yıllarda ise yenilenen seçimlerle defalarca aynı göreve layık görülmüştür. Bu süreç kendisinin ölümüne kadar devam etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı görevine seçildiği 1923 yılından sonra 1927 yılında yenilenen seçimlerde cumhurbaşkanlığı görevi tekrar kendisine verilmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ve yeni dönem milletvekillerinin basındaki yansımalarına bakıldığında 30 Ekim 1927 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin konuyla ilgili yorumları dikkat çekicidir. Gazete, "*Büyük Millet Meclisi üçüncü intihap devresi bugün 9.30'da başlıyor. Meclis divan riyaseti reisicumhur intihap edilecektir. Üçüncü Büyük Millet Meclisi bugün ilk celsesini akdedecektir. İlk Meclis ihtilal ve harp meclisi idi. İkinci Meclis inkılâp ve ıslahat meclisi idi. Üçüncü Millet Meclisi'nin vazifesi genç Türk demokrasisi'nin ıslahat işlerini tamamlamak olacaktır*" şeklindeki haberiyle üçüncü dönemde görev alacak olan vekillerden halkın beklentilerini dile getirmiştir. Bir sonraki gün 31 Ekim 1927, tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde ise, "*Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresi dün içtima ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini ittifak ile pek yüksek tezahürat arasında riyaseti cumhure intihap eyledi*" şeklinde verdiği haberden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Millet Meclisinde sunmuş olduğu nutku da tam metin halinde yayınlamıştır. Aynı gazetenin Kasım ayının ilk günlerinde devam eden seçim yorumlarında "*Bütün memleket sürur içinde bütün gazeteler Gazi Hazretlerinin yeniden reisicumhura intihaplarını büyük bir sevinç ile karşılamaktadır*". ifadeleri yer almıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 3 Teşrinisani 1927; 1-3; 2 Teşrinisani 1927: 1-3; 1 Teşrinisani 1927: 1-3).

Dördüncü dönem seçimlerine gelindiğinde 3 Mayıs 1931 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin, "*Pazartesi meclisin ilk celsesinde reisicumhur intihap edilecek*" şeklindeki duyurulara yer verdiği görülmektedir (Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1931: 1-3). Nitekim Meclisin 4 Mayıs 1931 tarihindeki dördüncü dönem olağanüstü toplantısını en yaşlı üye sıfatıyla Abdülhak Hamit Bey'in açmasından sonra yapılan oylamada, Gazi Mustafa Kemal Paşa 289 mevcudun oy birliğiyle Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Çoker,1996:52).

Dördüncü dönem seçimleriyle ilgili verilen haberlerde 4 Mayıs 1931, tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, "*4.Millet Meclisi yarın açılıyor. Meclis Divan-ı Riyaseti seçildikten sonra reisicumhur intihap olunacak*" şeklindeki ifadelerine bir gün sonraki sayısında "*Gazi Mustafa Kemal Paşa üçüncü kez reisicumhur intihap olundu. İttifak ile seçilmiştir*" diyerek Cumhurbaşkanımızın oybirliğiyle

üçüncü defa seçildiğini duyurmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 4 Mayıs 1931: 1-3; 5 Mayıs 1931: 1-3).

Aynı günlerde 6 Mayıs 1931 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Siirt Mebusu Mahmut'un Mustafa Kemal Paşa'nın yeniden cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle ilgili yorumlarına yer verilmiştir. Gazetede yayınlanan bu metinde şu ifadeler yer almıştır: “ *Mustafa Kemal Paşa bugün yeniden ittifak ile devlet reisliğine, reiscumhurluğa intihap olundu. Bu intihap hiçbir tesir ile hiçbir politika mülahazası ile yapılmamıştır. Milletın ruhundan doğan arzu ve temayülün hülasası budur. Muhakkak ki dünyanın hiçbir memleketinde hiçbir şef; istisnasız bütün vatandaşlarının bu kadar derin bir emniyet ve itimadını kazanmış değildir. Bizde milletın yüksek ve umumi itimadını kazanmış olan muhterem bir şahsiyetin yeniden devlet reisliğine gelmesinin başka bir manası daha vardır. Bu mana; Türkiye’de inkılâp fikrinin artık bütün ruhlara yerleşmiş, bütün halk tabakalarına sinmiş olduğunun ifadesidir. Zira Gazi Mustafa Kemal Paşa, her şeyden evvel inkılâbın sembolüdür. İnkılâp ve Cumhuriyetin mümessilidir. Dördüncü Büyük Millet Meclisi’nin ittifak ile yeniden reiscumhurluğa çıkardığı Gazi Hazretleri diyor ki “ Bu itimadın bana tahmil ettiği mesuliyetin ağırlığını müdrükim”* (Hakimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1931:1-3).

Meclisin beşinci dönem cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgi çalışmalarına bakıldığında Başkanlık divanının oluşturulmasından sonra yapılan seçimde gizli oy ile isim okunarak yapılan oylama sonucunda 386 milletvekilinin oybirliğiyle Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığına seçildiği görülmektedir (Güneş, 2004: 48). Bir gün sonra 2 Mart 1935 tarihli Ulus gazetesinin seçimle ilgili vermiş olduğu haberde ise şu ifadeler yer bulmuştur: “*Dün cumhurbaşkanlığı seçimi şehrimizde 101 top atımı ile ilan edilmiştir. Şehir bayraklarla süslenmiş ve gece bütün resmi ve hususi binalar donanmıştır. Kadın sayıların da ilk defa iştirak ettiği 5. Büyük Millet Meclisinin toplantısı beş saat sürmüştür. Mevcut 386 sayıların ittifakı ile Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhur Başkanlığına seçilmiştir. Yeni kabineyi İsmet İnönü kurmuştur*” Ulus Gazetesi, 2 Mart 1935: 1-3).

SONUÇ

Çağdaş ve demokratik toplumlarda yöneticilerin belirlenmesinde kullanılan bir yöntem olan seçim, halkın yasalara göre seçmen- vatandaş kimliği kazanmış kesimlerinin, siyasi iktidarı onlar adına kullanacak yöneticileri çok sayıda aday içerisinden seçtiği ve bir sonraki seçime kadar yönetim yetkisini devrettiği, izleyen dönemde ise, yöneticinin siyasi iktidarı kullanma biçimini değerlendirerek onu denetlediği bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tekeli, 1983:1798).

Ülkemizde I. Meşrutiyetle başlayan ve Cumhuriyet rejimine geçildikten sonra gelişerek devam eden seçim yöntemiyle, halkın yönetime dâhil olması hem iktidarı meşrulaştırmış hem de yöneticilerin belirlenmesinde vatandaşa eşit hak ve özgürlükler tanımıştır (Tekeli, 1983:1800). Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü halktan aldığını, her şartta ve ortamda halkın sağduyusuna güvendiğini görmekteyiz.

Mustafa Kemal Paşa'nın en sıkıntılı dönemlerde bile seçime vermiş olduğu önem ve ülke meselelerinde göstermiş olduğu kararlılık ve doğrulardaki ısrarcılığı, onu ilk aşamada Milli Mücadele'nin önderi, daha sonra da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğinde, belirlediği hedeflere ulaşma konusunda bitip tükenmeyen bir azmin olduğu anlaşılmaktadır. Asla pes etmeyen ve bulunduğu olumsuz şartları kendi lehine dönüştürmede oldukça başarılı olan Mustafa Kemal Paşa'nın, hayatı boyunca ilke edinmiş olduğu bir takım prensiplere bakılacak olursa bunlar içerisinde en belirgin olanları; çalışkan, akılcı ve cesur olması, vatana ve ulusa kendini adanması, gücünü ulustan ve onun temsilcisinden alması, doğru zamanda doğru karar alması ve uygulaması, savaşı ve barışı planlama ve yönetmede düşüncelerini ulusla paylaşmaktan çekinmemesi, ulusu dinlemesi, sağlam bir tarih bilgisiyle zamanın önünde olması, ekonomide öncülük etmesi, laik, cumhuriyetçi ve katılımcı yönetimi arayıp bulması, gerçekçi ve bilgiye dayalı bir milliyetçilik fikrine sahip olması ve her alanda uygar dünyayla yarışma azminde olması söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve lideri olan Mustafa Kemal Paşa'nın başarılarını yakından takip eden ve onun en yakın dostlarından biri olan Falih Rıfkı'nın yorumlarına göre; ülkeyi 1919 ve 1921 krizinden çıkarmak bir dev işidir. I. Dünya Savaşını kazanan büyük devletler yer yer ayaklanmalar çıkarmışlar, bu ayaklanmaları önceleri bastıran fakat daha sonra isyan eden milli kuvvetlerle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları ve meclis üyeleri, kimi zaman onun karşısına geçmiş, kimi zaman da uyuşamamışlardır. O, hepsini idare etmiştir. Ülkenin sıkıntılı olduğu bu günlerinde muhalif görüşlere rağmen kendi düşüncelerini cesurca savunmuş ve sorunların çözümünde cumhuriyet düşüncesinin bir getirisi olan seçim yöntemini kullanmaktan çekinmemiştir.

Falih Rıfkı, Mustafa Kemal Paşa'nın iradesini ve liderlik konusundaki başarısını ise şu cümlelerle dile getirmiştir:“ *İradesinin insana şaşkınlık verecek derecede eğilip bükülme kabiliyeti vardı. Onda politikacı kahramanı korur, kahraman politikacıyı kurtarırdı. Öyle şartlar içinde Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığını yapabilecek, cesaretle demiyorum, belki ondan gözü pekler vardı, azminde demiyorum, belki onun kadar azimli olanları vardı, bilgide demiyorum,*

şüphesiz ondan daha bilgili olanları vardı. Fakat kırk yıllık ömrümde onun liderlik dehasında hiç kimseyi tanımadım. Mustafa Kemal Paşa anasından tam gününde ve saatinde doğmuştu”(Atay, 1984: 210-211).

KAYNAKLAR

A.Resmi Yayınlar

- TBMM Zabıt Cerideleri (TBMMZC)
TBMM Zabıt Ceridesi (1958), C.10, Ankara.
TBMM Zabıt Ceridesi (1958), C.12, Ankara.
TBMM Zabıt Ceridesi (1958), C.16, Ankara.
TBMM Zabıt Ceridesi (1959), C.1, Ankara.
TBMM Zabıt Ceridesi (1961), C.1, Ankara.

B.Kitaplar ve Makaleler

- Ahmad, Feroz (2002), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çeviren: Yavuz Alogan, Doruk Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Atatürk, M. Kemal (2004), **Nutuk (1919-1927)**, Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Akbulut, Dursun Ali (2002), “Sivas Kongresi'nin Gündemi”, **Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Sivas.
- Atay, Falih Rıfki (1984), **Çankaya**, İstanbul.
- Başar, Zeki (1979), **Erzurum Kongresi (Öncesi-Sonrasıyla)**, Atatürk Üniversitesi Yay, Erzurum.
- Baykal, Adnan Nur (2003), **Yöneticiler için yeni bir bakış Mustafa Kemal Paşa Atatürk'ün Liderlik Sırları**, Sistem Yayıncılık, 14. Baskı, İstanbul.
- Çevik, Zeki (2002), **Milli Mücadele'de “Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na” Geçiş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Çoker, Fahri (1996), **Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem(1931-1935)**, TBMM Vakfı Yayınları No:11, C.1, Ankara.
- Dayı, Esin (2000), “Mustafa Kemal Paşa Atatürk'te Cumhuriyet Fikri ve Gerçekleştirilme Safhaları”, **Atatürk Dergisi**, Atatürk Üniversitesi Tarih Enstitüsü Müdürlüğü, C.3, S.1, Erzurum.
- Denizli, Hikmet (1996), **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri**, Kültür Bakanlığı, Ankara.

- Emin Muhammed Said - Kerim Halil Sabit (2010), Gazi Mustafa Kemal Paşa Paşa'nın Hayatı, Anadolu'da Türk Milli Mücadelesi, Çeviren: Zekeriya Kurşun, Doğan Kitap, İstanbul.
- Evsile, Mehmet (1998), "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.14, S.40, Ankara.
- Ezherli, İhsan (1986), **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, TBMM Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Feyzioğlu, Turhan (1985), "Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.1, S.3, Ankara.
- Gencer, Ali İhsan - Özel, Sabahattin (2001), **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.
- Giritli, İsmet (2002), "Sivas Kongresinin Milli Mücadeledeki Yeri ve Önemi", **Sivas Kongresi I. Uluslar arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Sivas.
- Güner, Zekai- Kabataş, Orhan (1990), **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Güneş, İhsan (2004), **Türk Parlamento Tarihi, TBMM V. Dönem (1935-1939)**, TBMM Vakfı Yayınları No:23, C.1, Ankara.
- İğdemir, Uluğ (1988), **Atatürk'ün Yaşamı**, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara.
- İğdemir, Uluğ (1999), **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Jaeschke, Gotthard (1989), **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit (1997), **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaca, Taha Niyazi (2004), **Son Osmanlı Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karal, Enver Ziya (1996), **Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, C.IX, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1991), "Mustafa Kemal Paşa - Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919- 1920)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.7, S.20, Ankara.
- Kollu, Atilla (1992), "Büyük Zafer (Öncesi ve sonrası ile)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.8, S.24, Ankara.

- Lord Kinross (2002), **Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu)**, Altın Kitaplar Yayınevi, 13. Baskı, İstanbul.
- Mango, Andrew (2009), **Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu**, Remzi Kitapevi, 7. Baskı, İstanbul.
- Özçelik, Ayfer (2001), **Sahibini Arayan Meşrutiyet**, Tez Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, Hikmet (2006), **Atatürk'ün Liderlik Sırları**, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Özkaya, Yücel (2005), "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", **Milli Mücadele Tarihi**, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Sarıhan, Zeki (1993), **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresine, 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Selek, Sabahattin (2000), **Anadolu İhtilali**, C. 1, Kastaş Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Selvi, Haluk (2000), **Milli Mücadele'de Erzurum (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Tanfer, Vehbi (2002), "Kurtuluş Savaşında Atatürk ve Sivas", **Sivas Kongresi I. Uluslararası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Sivas.
- Tansel, Selahattin (1991), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tekeli, Şirin (1983), "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, C.7, İstanbul.
- Yaman, Ahmet Emin (1992), "Başkumandanlık Kanunu", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, C.3, S.9, Ankara.
- Zekai Ökte, Ertuğrul (1999), "Türk Millet Mücadelesi III", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (Dün/Bugün/Yarın)**, S.26, Ankara.

Gazeteler

- Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Nisan 1336 (23 Nisan 1920), Ankara.
- Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Nisan 1336 (28 Nisan 1920), Ankara.
- Hâkimiyet-i Milliye**, 5 Mayıs 1336 (5 Mayıs 1920), Ankara.
- Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Mayıs 1337 (11 Mayıs 1921), Ankara.
- Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Mayıs 1337 (12 Mayıs 1921), Ankara.

- Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Ağustos 1921, Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ağustos 1921, Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 30 Teşrinievvel 1923 (9 Rebiülevvel 1342), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, Teşrinievvel 1923 (Rebiülevvel 1342), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 1 Teşrinisani 1923 (21 Rebiülevvel 1342), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 14 Rebiülevvel 1342 (25 Teşrinievvel 1923), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 1 Safer 1342 (12 Eylül 1923), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 2 Safer 1342 (13 Eylül 1923), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 1 Teşrinisani 1927 (6 Cemaziyelevvel 1346), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 2 Teşrinisani 1927 (5 Cemaziyelevvel 1346), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 3 Teşrinisani 1927 (4 Cemaziyelevvel 1346), Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1931, Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 4 Mayıs 1931, Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1931, Ankara.
Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1931, Ankara.
Ulus Gazetesi, 2 Mart 1935, Ankara.